

RYABOVA Z. The characteristics of Marketing Center of Postgraduate Institutes.

The article deals with the general characteristics of the marketing centers in the system postgraduate education. Specified goals, objectives, and principles of marketing centers, their function and structure.

Keywords. *Marketing Management, Marketing Center, an educational institution of postgraduate education.*

Сакалюк О. П.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ЕМПАТІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

У статті розглядається проблема емпатії як соціально-психологічного феномену, виокремлюються історичні аспекти становлення цього поняття, підкреслюється роль емпатії у професійній діяльності майбутніх учителів початкової школи.

Ключові слова: *емпатія, професійно-педагогічна підготовка, співчуття, співпереживання.*

На сучасному етапі розбудови незалежної української держави питання оновлення початкової освіти стають дедалі суттєвішими для визначення стратегії і тактики формування нової генерації українців. Складна демографічна ситуація, перенасиченість ринку праці недостатньо кваліфікованими робітниками, неспроможність їх конкурувати в сучасних умовах ринкової системи створили ситуацію прихованої кризи в освіті. З одного боку, розвиток системи вищої освіти свідчить про здобутки вітчизняної професійної школи у галузях, де вимоги ринку досить жорстко вимагали вчасного реагування на запити замовників, з іншого боку – досить помітною є екстенсивність у професійній підготовці фахівців гуманітарних напрямків. Особливо це стосується підготовки сучасного вчителя початкової школи як виразника суспільних потреб і замовлень сьогодення.

Одним із пріоритетних напрямків державної політики щодо розвитку вищої професійної освіти, як зазначено в Національній доктрині розвитку освіти в Україні, є перегляд змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, формування національних та загальнолюдських цінностей; забезпечення педагогічних умов для професійної самореалізації педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу; упровадження інформаційних педагогічних технологій, розвиток бібліотечної справи, забезпечення доступності інформації, навчальної і довідкової літератури; інтеграція української освіти в європейський та світовий освітній простір; гармонійне поєднання навчального процесу та наукової діяльності вищого навчального закладу; а також розробка й впровадження нових педагогічних технологій навчання, спрямованих на розвиток духовності, моралі,

толерантності особистості, що вплине на розвиток чуттєвої сфери майбутніх учителів початкової школи, зокрема емпатії, гуманного ставлення до інших [10].

Мета статті полягає у висвітленні сутності феномену емпатії та визначенні її ролі у професійній діяльності майбутніх учителів початкової школи.

Формування емпатії у майбутніх учителів початкової школи виявляється важливою психолого–педагогічною та соціальною проблемою, від вирішення якої залежить розвиток творчої і гуманної сутності людини на порозі третього тисячоліття. Наявність емпатії здійснює глибокий вплив на розвиток особистості в цілому: розвивається емоційна сфера, формується мислення, підвищуються адаптивні і комунікативні функції, людина стає чутливою до краси мистецтва і до неповторності життя. Емпатія підвищує мотивацію і продуктивність діяльності, а також вміщує в собі величезний потенціал розвитку не лише окремо взятого індивіда, але і всього суспільства, в якому переважають принципи гуманізму, в центрі якого знаходиться ідея людини як вищої цінності.

Значна кількість науковців займались дослідженням феномену емпатії. Проблема вивчення цього явища перейшла на міжпредметний рівень і стала об'єктом вивчення філософії, соціології, педагогіки та всіх галузей психологічної науки.

Емпатію науковці розглядали в рамках психології особистості (Р. Даймонд, Р. Мей, К. Роджерс, Л. Т. Рібо, М. Хофман, П. Виговська); психології мистецтва (Р. Мей, К. Г. Юнг, Д. І. Дубровський, Я. Є. Басін, М. Є. Марков, Л. М. Большунова, Р. Г. Натадзе, П. С. Маркус); психології моралі (Г. М. Бреслава, Т. П. Гаврилова, І. Д. Бех, Г. Спенсер, А. Сміт, А. П. Ощепков).

Вчені різних напрямків розуміють емпатію по-різному. Одні автори визначали емпатію як здатність особистості проникати у психіку іншої людини за допомогою вчування (Е. Тітченер, Т. Ліпс, З. Фрейд, Герней, Махоні,), інші – як процес, якість, стан психіки (М. І. Єнікєєв, Т. П. Гаврилова, І. М. Коган, С. Салівен, П. Фрес), конкретну властивість особистості (Е. Фром, К. Хорні, З. Фрейд, Е. Блейлер та ін.).

Емпатія сприяє духовному єднанню людей. Така думка існувала ще за часів античності. Люди вважали, що байдужі душі не можуть поєднатися. Ще у сиву давнину люди усвідомлювали суть емпатійної взаємодії між людьми. У Стародавньому Китаї співчуття вважалось всьєю чеснотою людини, а у Стародавній Греції чуйним людям поклонялися. Поняття співпереживання використовувалось в староруській православній філософії з часів Київської Русі.

Вагомий внесок у визначенні сутності феномену “емпатія” внесли і філософи України, що виокремили так звану “філософію серця”. В

українській літературі “філософія серця” відома з початку XVII ст. і згадувалося в оригінальному творі – у “Зерцалі богословія” Кирила Транквіліона-Ставровецького. Найбільш яскраве відображення вона знайшла у Г. Сковороди та філософії П. Юркевича. “Філософія серця” з’являється як філософська основа українського романтизму та знаходить своє відображення у працях М. Гоголя, П. Куліша, Т. Шевченка.

Видатний мислитель, мандрівний філософ Г. Сковорода залишив глибокий слід в історії духовного розвитку народу. Його “Філософія серця” побудована на гуманістичних закономірностях розвитку особистості, спрямована на вивчення людини, показує її сутність через внутрішній світ, відчуття. У притчах “Убогий Жайворонок” та “Вдячний Еродій” автор викладає свої морально-філософські та педагогічні погляди, які спрямовує на розвиток природних здібностей, таких як: співчуття, співпереживання, щирість, гуманізм, працелюбність.

П. Юркевич, зокрема, відводить серцю особливе місце в своїх філософських пошуках, вважаючи його осередком усіх сутнісних сил людини. На його думку, серце – це скарбниця душевного і духовного життя людини, яка може зрозуміти такі емоційні стани, котрі досягнути розумом неможливо [Цит. за 4, с.12-14].

Головною рисою української національної психології є емоціоналізм – надання високої оцінки відчуттям, своєрідне бачення природи, так би мовити, злиття з нею. Образ серця як центру емоційного життя людини ми віднаходимо вже в українців Княжої доби, він прослідковується в народних піснях, казках, приказках. Культура цієї доби формувалася у творчому діалозі візантійського християнства та слов’янської міфології, вже тоді виявляється тенденція, що трактує серце як орган розуміння, як центр, що зводить воедино думку, волю та віру. У “Слові про закон і Благодать” Іларіон писав, що коли князь Володимир задумав увести Християнство на Русі, в нього в серці “засіяв розум” [7, с. 137].

Розглядав чинники, пов’язані з виникненням “філософії серця” на українському ґрунті, і сформулював це поняття Д. Чижевський. Він виокремлював український менталітет, аналізуючи почуттєву сферу життя, і спирався в основному на побутову емоційність. Почуття і емоції трактуються автором як шлях пізнання, а серце – центр, глибина людини. На початку XXI століття проблему “філософії серця” розробляють О. Ковалевський, О. Лук’яненко та ін. Розум пізнає навколишній світ, аналізує, а серце приймає неосяжну для розуму глибину особистісно-індивідуального. Таким чином, ця філософія увійшла в духовну культуру як своєрідний світогляд, що відображає морально-етичні цінності людей, зв’язок і гармонійне співіснування людини з природою.

В американській психології емпатію розуміли як перцептивний акт міжособистісних стосунків. Великий вклад у розробку теорії пізнання себе

через інших вніс американський психолог Ч. Кулі, який сформулював теорію дзеркального “Я”, відповідно до якої уявлення людини про саму себе формується під впливом думок оточення і впливає на її самооцінку.

Чимало психологів, зокрема Т. Ліппс, Е. Кліфорд, розглядали емпатію як емоційний стан, що виникає у людини як відгук на переживання іншої особи, як здатність перейматися емоційним станом іншої людини;

В. Штерн аналізував емоційні прояви дітей молодшого шкільного віку і виявив, що емпатія виступає емоційним зараженням для дітей і поштовхом до проявів альтруїзму.

Емпатію як ключ до пізнання поведінки людини внаслідок взаємодії, виокремлює Т. Шібутані.

Т. Рібо у своїй праці “Психологія почуттів” у 1897 році виокремлював емпатію як первинну емоцію людини, на основі якої формуються соціальні погляди і почуття.

На думку З. Фрейда, емпатія встановлює відповідне відношення до акту сприймання психічних станів, відчуття певних переживань. А от, у психоаналізі Е. Фрома поняття емпатії віддзеркалилося у ідентифікації як прийому наукового пізнання, при якому встановлюється подібність об’єктів та самореалізація учасників спілкування. У 1934 році Дж. Мід виділяє емпатію як здатність зіграти роль іншої людини.

На початку 1990-х років у Пармському університеті італійськими вченими Дж. Ріццолатті, В. Галлезе було висунуто думку, що емпатія – це процес активності дзеркальних нейронів, що служить відображенням емоційного стану інших осіб [11, с. 275].

Важко собі уявити психологічну парадигму, що приділяла значущості емпатії більшу увагу, ніж школа Роджерівського напрямку. К. Роджерс вважав, що емпатія є скоріше процесом, суть якого заключається у входженні в особистісний світ іншого і перебуванні у ньому “як вдома”, при постійній чутливості до переживань іншого, що постійно змінюються.

Е. Еріксон вірив, що підхід, заснований на емпатії і пошані, є наріжним каменем забезпечення сприятливих змін поведінки людини.

У вітчизняну психологію термін “емпатія” був введений на початку 1970-х років Т. Гавриловою у дисертаційному дослідженні “Емпатія та її особливості у дітей молодшого і середнього шкільного віку”. Вона розглядається, як довільний відгук людини на емоції іншої, перетворення простих інстинктів на вищі почуття. Т. Гаврилова механізмами емпатії називає емоційне зараження на нижчих рівнях її розвитку і часткову або повну ідентифікацію на вищих рівнях – за певної сформованості “Я” людини [3, с. 37-51].

При вивченні емпатії в когнітивному аспекті існують тенденції вважати, що при інтелектуальному процесі пізнання іншої людини через аналіз її особистісних якостей здійснюється вияв емпатії. М. Єнікеев, розглядає

емпатію як здатність до пізнання емоційного стану другої людини, емоційну рефлексивність індивіда [5, с. 528]. Е. Грішин вважає, що емпатія – це розуміння відношень, почуттів, психічних станів іншої особи [2, с. 63].

На думку М. Муканова, емпатія – це певний соціальний інсайт, “розумова комунікація”. А. Макєєва визначає емпатію як здібність людини до адекватної інтерпретації виразної поведінки. О. Олійник емпатію ототожнював із регресією, регресивною відкритістю, регресивним сприйманням. І. Коган зазначає, що емпатія, у своїх розвинених формах, є психологічним механізмом розуміння особистості іншої людини і, в цьому сенсі, є підґрунтям програми взаємодії з нею. Специфіка емпатійного розуміння іншої людини полягає в тому, що обов’язковим компонентом постає відображення стану людини у своїх власних емоційних станах і відчуттях, конгруентних відчуттям іншого [Цит. за 8, с. 15].

В. Кротенко вважає, що процес емпатії спрямований на моделювання внутрішнього світу переживань іншої людини, а також відповідна реакція на певний стимул.

Здатність людини до співпереживання і співчуття, розуміння внутрішніх станів іншої особи З. В. Гіптекс тлумачить як емпатію. Цей процес є в основному інтелектуальним за своїм змістом [1, с. 147]. Ми частково не погоджуємося із цим визначенням, тому що вважаємо, що емпатія – процес, який спирається на почуття, емоції людини, а не лише на її інтелект.

На думку багатьох вчених, зокрема Г. М. Бреслава, Т. П. Гаврилової, І. Д. Беха, емпатія відіграє важливу роль в галузі морального розвитку особистості. А. П. Ощепкова виокремлює емпатію як духовне утворення. У її дослідженнях головне місце посідають цінності, на основі яких і формуються почуття, переживання, щирість суб’єктів спілкування. На думку В. П. Філатової, емпатія – здатність зрозуміти внутрішню суть людини.

С. Максименко визначає емпатію як “індивідуально-психологічну властивість, що характеризує здібність людини до співпереживання і співчуття”, і як “важливий компонент в спілкуванні, який сприяє збалансованості міжособистісних стосунків, робить поведінку соціально обумовленою” [6, с. 92-95].

З етичної точки зору емпатія розглядається як сукупність унормованих правил безпосередньо позитивного відношення до іншої людини, яка потребує уваги чи співчуття з боку інших.

Розглядає емпатію, як важливу передумову творчої діяльності філософ Я. Є. Басін. В його розумінні емпатії притаманне моделювання свого “Я – образу”, тобто власного світогляду, переконань, думок, поглядів та почуттів

У психології мистецтва емпатія також знайшла своє відображення. С. Маркус виокремлює її, як здатність входити у роль чи грати по сценарію.

Емпатію розуміють як форму художньо-творчої діяльності.

Важливість емпатійності у професійній діяльності вчителя початкової школи підкреслювалась у багатьох працях науковців, але спеціально не вивчалася. Як складне особистісне утворення, емпатія не зводиться до мимовільних проявів емоційних станів або ж моральних проявів педагога. Емпатія – це сукупність властивостей і якостей особистості вчителя, у яких фіксується співвідношення свідомості і поведінки, емоцій і настрою, що проявляються у професійній діяльності та спілкуванні, і ця сукупність відбивається в рисах його характеру.

Сутність педагогічної емпатії, на наше переконання, складається з різних характеристик, емоційних та вольових властивостей, моральних якостей, потреб, звичок, здібностей, знань та вмінь, що відображають професійно- моральний склад особистості сучасного вчителя.

У своєму дисертаційному дослідженні В. П. Кузьміна робить висновок про те, що “емпатія є сполучною ланкою у відносинах між дорослими і дітьми, що визначають входження останніх в співтовариство однолітків. Сформована емпатія оптимізує процес соціалізації дитини, додаючи йому гуманістичну, духовну спрямованість, протискаючись через соціальні стереотипи” [9, с. 9].

Однак зазначимо, що значущість об'єкта емпатії для дітей молодшого шкільного віку не залежить від ступеня актуалізації їхніх емпатійних почуттів. Емпатія дітей має дві форми прояву: співчуття і співпереживання. Між ними знаходиться проміжна ланка, яку ми характеризуємо як активне споглядання, тобто співчуття, що супроводжується бажанням надати допомогу об'єкту емпатії. В процесі емпатійної взаємодії формується система цінностей, яка в майбутньому визначає поведінку особистості, наприклад таланту. Емпатія виникає і формується у взаємодії, в спілкуванні.

Роблячи загальний висновок із проведеного в даній статті аналізу, слід наголосити на винятковій ролі емпатії у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи. У своїх розвинутих формах емпатія стає психологічним “інструментом” формування не лише правильної позиції вчителя під час процесу комунікації, але й початковою ланкою формування гуманної взаємодії із школярами.

Перспективи вивчення означеної проблеми полягають у визначенні закономірностей та особливостей формування емпатії майбутнього вчителя початкової школи у процесі професійної підготовки у педагогічних ВНЗ.

Використана література:

1. Гіттекс З. В. Культурологія. Словник – довідник: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Національний банк України. Університет банківської справи. – К. : УСБ НБУ, 2008. – С. 147.

2. *Гришин Е.* Короткий психологічний довідник / Тернопільський експеримент . Ін-т пед. освіти. – Тернопіль, 1995. – С. 63.
3. *Гіппенрейтер Ю. Б., Карягіна Т. Д., Козлова Є. Н.* Феномен конгруентної емпатії / Ю. Б. Гіппенрейтер, Т. Д. Карягіна, Є. Н. Козлова // Психологічне консультування і психотерапія. – 2004. – С. 37-51.
4. *Дубровіна К. О.* “Філософія серця” в українській культурній традиції / К. О. Дубровіна // Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури, – 2006. – № 52. – С. 12-14.
5. *Єнікєєв М. І.* Психологічний енциклопедичний словник. – М-код. : ТК Велб : Проспект, 2006. – С. 528.
6. *Журавльова Л. П.* Емпатія в системі особистісних чинників успішної управлінської діяльності / Л. П. Журавльова // Актуальні проблеми психології: [зб. наук. праць / ред. кол. С. Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]. – К. : Наук. світ, 2008. – Т. I : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. Ч. 20. / за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – 2008. – С. 92-95.
7. *Ларіон.* Слово про закон і благодать // Київська старовина. – 1992. – № 1. – С. 137
8. *Коган І. М.* Емпатія і особливості її розвитку у дітей молодшого шкільного віку : автореф. дис. ... канд. психолог. наук. / І. М. Коган. – Київ, 2005. – С. 15.
9. *Кузьміна В. П.* Формування емпатії у молодших школярів до однокласників залежно від дитячо-батьківських стосунків в сім'ї : автореф. дис. ... канд. психол. наук. / В. П. Кузьміна. – Нижній Новгород, 1999. – С. 9.
10. Національна доктрина розвитку освіти. – К., 2001. – С. 234-238.
11. *Хелл Л., Зіглер Д.* Теорії особистості. – 3-є вид. – СПб. : Перетбург, 2006. – С. 275.

САКАЛЮК О. П. Эмпатия как социально-психологический феномен.

В статье рассматривается проблема эмпатии как социально-психологического феномена, выделяются исторические аспекты становления этого понятия, подчеркивается роль эмпатии в профессиональной деятельности будущих учителей начальной школы.

Ключевые слова: эмпатия, профессионально- педагогическая подготовка, сочувствие, сопереживание.

SAKALYUK O. Empathy as a socio-psychological phenomenon.

In the article the problem of empathy is examined as the social-psychological phenomenon, the historical aspects of establishment of this concept are selected. It is here underlined going near understanding of this concept and role of empathy for the future teachers of primary school.

Keywords: empathy, professional and pedagogical preparation, sympathy, experience.

Світайло С. В.
Київський університет імені Бориса Грінченка

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

Розглянуто особливості застосування педагогічних технологій у формуванні фахової компетентності майбутніх учителів музики у процесі диригентсько-хорової підготовки, розкрито ефективність проблемного навчання в активізації самостійної роботи студентів та збагаченні змісту навчального процесу.

Ключові слова: педагогічні технології, фахова компетентність, диригентсько-хорова підготовка, проблемне навчання.